

Демірезен І. О.,

асистент кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИСВІТЛЕННЯ ЖІНОЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПЕРІОДИЧНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ ФАТЬМИ АЛІЄ ХАНИМ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню виникнення та розгортання руху за права жінок в Османській імперії періоду Танзимату крізь призму турецької жіночої літератури XIX століття, зокрема висвітлено та проаналізовано погляди щодо шляхів вирішення «жіночого питання» першої жінки-публіциста та романіста Османської імперії Фатьми Аліє Ханім.

Проаналізовано множину публікацій турецьких авторів епохи Танзимату, присвячених питанню надання жінкам низки прав і вольностей, зокрема прав на освіту та працевлаштування, що передували публіцистичній діяльності Фатьми Аліє Ханім. Окреслено передумови актуалізації «жіночого питання» серед інтелігенції та зазначено перші періодичні видання, що популяризували цю проблему серед широкого кола читачів. Сформовано та виокремлено основні проблеми жіноцтва, що порушувалися у статтях авторки, опублікованих на сторінках «Газети для жінок» 1896–1910-х років, серед яких питання, що стосувалися релігії, вірувань, традицій і звичаїв, роздумів на тему філософії та науки.

В основу роботи покладено дослідження поглядів на релігію письменниці, яка, спираючись на Коран, аналізує та відкидає низку заборон, вважаючи їх радше тардиційними, ніж такими, що відповідають законам шариату, отже, намагається показати, що заборона на навчання й ведення активного соціального життя, одруження за власним вибором, право на розлучення, нав'язування необхідності одягати пече та чаршаф, продовження традиції полігамії є не тільки застарілими, а й не мають релігійного підтексту, тому можуть бути переглянуті та відкинуті. У публікаціях Фатьми Аліє Ханім наголошується на неактуальності традиційного погляду суспільства на проблеми жіноцтва, у яких вбачається основна причина та перепони до визнання жінками власного «Я». Проте, на відміну від реформаторських європейських рухів жіноцтва, вирішення жіночого питання Османської імперії авторка вбачає у зверненні та новаторському трактуванні законів шариату і догм ісламу.

Ключові слова: турецька література періоду Танзимату, турецький феміністичний рух, жіноче питання, публіцистика Фатьми Аліє Ханім.

Постановка проблеми. Рух за права жінок в Османській імперії розпочався на базі перших видавництв періодичної літератури. Із 60-х рр. XIX ст. у пресі активно публікуються статті, що порушують питання надання низки прав і вольностей жінкам. Впливові громадські діячі та письменники епохи Танзимату Шемсеттин Самі (праця «Жінки» ("Kadınlar")), Намик Кемаль (публікація «Освіта для жінок» ("Terbiye-i Nisvan")), Ахмед Едіп (публікація «Професія та ціль») та Зія Гюкальп (стаття «Домогосподарка» ("Ev Kadini")) активно обстоюють

права жінок на сторінках провідних видань того часу, як-от «Тераккі» ("Terakki"), «Терджуман-і ахваль» ("Tercüman-ı Ahvâl"), «Тасвір-і Ефкар» ("Tasvir-i Efkâr"), «Ев ходжаси» ("Ev Hocası").

Зокрема, Тевфік Фікрет у праці «Щодо школи для дівчат» ("Bir kız mektebi için") зазначає, що: «*Народ, який не дозволяє жінкам здобувати освіту, прирікає чоловіків на духовну самотність!*» [2, с. 33]. Риза Тевфік у своїх публікаціях говорить про те, що прийняття ісламу надало жінкам усі права і вольності, необхідні для здорового життя в суспільстві, проте із часом жінки, через традиції та забобони, були позбавлені прав, наданих їм релігією. Тому Риза Тевфік наголошував на необхідності повернення прав жінкам. Ахмед Джеват у своїх публікаціях наголошує на тому, що Османська імперія, яка перебувала в тісних контактах спочатку з Візантією, а потім з Іраном, перейняла низку традицій, що обмежили соціальне життя жінки. Висловлення Ахмеда Джевата є досить демократичними: «*Якщо жіноцтво отримає змогу брати участь у суспільному житті, то рівень розвитку країни зросте до небувалих висот. Лише тоді ми зможемо говорити про передову країну*» [19, с. 340]. Джезаль Нурі говорить про те, що саме через постійні утиски жіночого населення в Османській імперії розпочалася суспільна криза. Тому «*відтепер жінка не має розглядатися як річ чи об'єкт. За нею має бути визнано право на розлучення, і проведено низку реформ, щоб звільнити жіноцтво від рабства. Для звільнення жінки з тенет всездозволеності чоловіків необхідною умовою є освіта*» [19, с. 231–232].

Саме в епоху Танзимату на сторінках періодичних видань уперше з'являється поняття «жінка як член суспільства». Разом із приходом младотурків до влади, з послабленням тиску на суспільство, жінка все частіше з'являється на арені суспільних подій. Ці зміни активно підтримує інтелігенція, починаючи реформу із себе. У цей період дочки та дружини пашів отримали змогу займатися із приватними викладачами, дівчата змогли відвідувати школи та вищі навчальні заклади для жінок. Жінки почали працювати у сферах медицини й освіти, а також займатися видавничою справою. Зільфі Маледін у своїй праці зауважує: «*У турецькому суспільстві з початком європеїзації статус жінки зазнав найбільших змін. Саме жінки стали прикладом колосальних перетворень: починаючи від одягу та закінчуючи суспільною роллю*» [22, с. 102].

Пошук шляхів вирішення низки жіночих проблем у суспільному житті Османської імперії висвітлено в публікаціях не тільки чоловічих, а й жіночих суджень щодо даного питання на сторінках популярних періодичних видань. Окрім вищезазначених газет, у XIX ст. почали видаватися друком суто жіночі журнали «Тераккі-і Мухадерат» ("Terakki-i Muhadderat"),

«Аїне» (“Aine”), «Айле» (“Aile”), «Ханимлар» (“Hanımlar”), «Інсанієт» (“İnsaniyet”), у яких, частіше анонімно, рідше – від власного імені, публікувалися статті авторок на такі теми: виховання дітей, догляд за дітьми, подружні відносини, родинні стосунки, освіта, мода, культура та мистецтво.

Одним із найбільш популярних авторів другої половини XIX ст. стає Фатма Аліє Ханім, яку вважають першою жінкою-романістом та публіцистом в Османській імперії. Фатма Аліє Ханім приблизно десять років працювала редактором «Газети для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”) та періодично друкувала власні статті в даному виданні, аналіз яких дасть змогу детальніше уявити стан турецького жіночого руху, дослідити проблематику жіночого питання та проаналізувати запропоновані шляхи вирішення основних проблем жіноцтва Османської імперії XIX ст., отже, є актуальним.

Метою статті є висвітлення жіночої проблематики в періодичних публікаціях Фатми Аліє Ханім.

Об’єктом дослідження є публікації Фатми Аліє Ханім у періодичному виданні «Газета для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”), у яких порушено жіноче питання.

Предметом роботи є висвітлення поглядів Фатми Аліє Ханім стосовно актуальних проблем жіноцтва кінця XIX ст. в публікаціях у «Газеті для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жіночі періодичні видання періоду Танзимату досліджували турецькі науковці Х. Коч, Н. Килич, Т. Кешоглу, Ф. Яшар, М. Челік та інші. Більшість розвідок у даній галузі спрямовано на дослідження структури та змісту, специфіки укладання рубрик та статей перших жіночих газет і журналів. Дослідниками А. Джіхангіром, Б. Їлдіримом і Н. Кузу проаналізовано та виявлено основні тенденції та тематичний спектр статей перших жіночих періодичних видань Османської імперії. Романістику Фатми Аліє Ханім досліджують Х. Демір, А. Арслан, М. Унер і Х. Тургут. Проте жіноче питання в рамках публіцистики Фатми Аліє Ханім не було детально вивчено, що становить **наукову новизну** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Більшість статей Фатми Аліє Ханім було видано в журналі «Газета для жінок» (“Hanımlara Mahsus Bir Gazete”). Згідно із працею Фірдевс Джамбас, «Газета для жінок» є виданням із найдовшим терміном існування (1895–1908 рр.) та найбільшою кількістю надрукованих примірників серед журналів, розрахованих на жіночу аудиторію.

У перших випусках наголошується на тому, що це видання є важливим не тільки через вміст актуальних статей і матеріалів, цікавих жіночій аудиторії, а й тому, що в «Газеті для жінок» авторами та редакторами статей, майстрами з оформлення сторінок журналу вперше виступили самі жінки. Цей факт можна розцінити як великий крок до визнання жінки як повноцінного автора.

У «Газеті для жінок» порушувалися проблеми, що стосувалися не тільки питань материнства та подружнього життя. Статті журналу містили роздуми на тему філософії, релігії та науки. У виданні розглядалися актуальні питання жіноцтва, що стосувалися релігії, вірувань, традицій і звичаїв. Частину журналу було присвячено статтям про красу та моду, що є актуальними повсякчас [22, с. 157].

Фатма Аліє Ханім починає публікуватися в «Газеті для жінок» із другого випуску. Уже з перших статей письменниці

посідають особливе місце у виданні. Чи не кожному форзаці примірника міститься посилання на статті Фатми Аліє Ханім, що вказує на популярність автора.

Питання традицій та звичаїв дуже актуальне в епоху Танзимату. До 1850-х рр. жіноцтво було змушене вести досить замкнутий спосіб життя. Жінки більшу частину свого часу перебували у власних домівках, мали обмежені контакти зі знайомими та друзями, майже не мали іншого кола спілкування, як з ріднею. Жінки зовсім не брали участі в суспільному житті. До того ж усі площини було поділено на чоловічу й жіночу зони. Такий стиль життя був причиною того, що саме жінка стала носієм і захисником усіх традицій і культурних цінностей, тому в сім’ї вона відповідала за дотримання звичаїв, встановлення ладу тощо.

Проте з настанням нової епохи, отримавши право на навчання й працю, відчувши себе особистістю, жінка виходить з образу захисниці сімейного вогнища й починає виконувати інші соціальні ролі. Однак вона завжди залишається носієм традицій та звичаїв, які закладені в ній із дитинства, які передаються із кров’ю матері. Спостерігається конфронтація соціальних ролей: традиційної та набутої, що є прикладом нових виявів у реальному житті.

Проблеми традицій та сьогодення висвітлює й Фатма Аліє Ханім у своїх публікаціях. Показовим є той факт, що письменниця цікавилася не тільки традиціями Османської імперії, вона досліджувала звичаї первісних народів на території Далекого Сходу, Африки та Індії. Так, у 1896 р. в «Газеті для жінок» виходить друком публікація під назвою «Жінки племен Індії», (“Hindî Kadın Nisvanı”), де письменниця наводить приклади найдавніших обрядів. Одним з найяскравіших прикладів обрядів є спалювання дружини померлого разом із його тілом, що супроводжується веселими вигуками з боку племені. Фатма Аліє Ханім не тільки говорить про походження обряду, а й дає йому пояснення: у стародавній Індії деякі племена вірили в те, що жінка й чоловік – одне ціле, не можуть бути роз’єднані на землі [21, с. 112].

Саме ці роботи лягли в основу подальших досліджень Фатми Аліє Ханім щодо традицій, пов’язаних із родиною та подружнім життям, статусом і роллю жінки тощо. Так, у подальших публікаціях «Жінки в історії» (“Eslaf-i Nisvan”), «Хто така жінка?» (“Kadın Nedir?”) та «Арабські жінки» (“Arap Kadınları”) Фатма Аліє Ханім говорить про неточність установлені традиції, за якої чоловік може приводити в дім нових жінок без дозволу першої дружини, і підкреслює, що кількість дружин не має перевищувати чотирьох. У праці «Жінки в історії» Фатма Аліє Ханім наводить приклад із Корану, коли Алі, будучи одруженим із Фатмою й не маючи нащадка, не одружився з іншою. Лише після смерті Фатми він вирішив ще раз одружитися, щоб мати нащадка. Отже, автор наголошує на тому, що полігамія, згідно з релігією, є надзвичайним заходом, а не повним правом чоловіка задовольняти власні потреби.

Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що жінка в мусульманському суспільстві сприймається не як особистість, подруга й кохана чоловіка, а як власність. Так, у статті «Кохана» (“Zevce”) з уст письменниці лунуть такі слова: «Хіба парюю не називають дві речі, що, як дві краплі води, схожі одна на одну? Я точно переконана в тому, що бути гарною дружиною й мати уявлення про виховання дітей не є достатнім <...>» [18].

У № 193 «Газети для жінок» Фатма Аліє пише таке: «Жінка не є засобом для народження дітей, вона жива душею

й тілом, і не потрібно забувати, що саме жінка виховує ваших нащадків, саме вона прищеплює їм любов і ніжність. Жінка має вважатися людиною» [12].

Як бачимо, авторка відкрито говорить про те, що жінка є не тільки особою, що народжує дітей, особою для задоволення чоловічих потреб, вона передусім людина, що вимагає належного ставлення до себе.

У 1902 р. виходить показова стаття Фатми Аліє Ханім, у якій вона піддає критиці сліпе дотримання традицій. У публікації під назвою «Суспільне виховання» («Terbiye-i İctimadiye») Фатма Аліє Ханім говорить про те, що саме через традицію надмірної опіки жіночої статі жінки довгий період залишалися за межами суспільного життя. Авторка підкреслює, що через традицію ділити світ на дві статі жінка є обмеженою у спілкуванні та змушена продовжувати стосунки лише з махрем, тобто виключно із чоловіками з родини. Проте ця традиція, на думку автора, не має нічого спільного з релігійною заборонаю. У цій же статті автор говорить про те, що жінки в перші століття прийняття ісламу мали право на соціальне життя, право ставати на захист батьківщини тощо: «Жінки не мають жити у своєму маленькому світі, не можуть бути відгороджені від усіх бід і негараздів, щастя й радості, вони мають ставати на захист батьківщини, якщо цього вимагає час, вони мають повне право бути зайняті справді важливими справами, а не витратити час на пусті балачки й непотрібні теревені» [15, с. 113–115].

Фатма Аліє Ханім говорить про те, що жінки як носії культури мають розвиватися. Фатма Аліє Ханім наголошує на необхідності створення такої атмосфери, за якої жінки мали б змогу зустрічатися, обмінюватися інформацією, дізнаватися щось нове, працювати, здобувати певні навички тощо. «Якщо ж жінка не має права знаходитися в одній кімнаті з не махрем, якщо вона не може користуватися каретою, якщо вона навіть не завжди може виходити в сад подихати свіжим повітрям, то про який спадок ми можемо взагалі з вами говорити?» [14, с. 113–115].

Як говорить Зехра Ї. Дьокмен у праці «Суспільна стаття», жінка, вперше заговоривши про власне «Я», визнавши себе як особистість, починає досліджувати причини, чому вона не розгледіла це «Я» раніше? Першою перепорою до пізнання самої себе є застарілі традиції [20, с. 45].

Вказуючи на неправильне трактування приписів Корану та постулатів шариату, у своїх публікаціях авторка активно порушує питання заборони освіти та праці для жінок у мусульманській країні.

Річ у тому, що в 1850-х рр. представники народницького руху наголошували на необхідності здобуття освіти жінками. Спираючись на власне трактування заповідей Корану, народники заявляли, що жінка має пильно охоронятися від чужих очей, рівень освіти мати нижчий від чоловікового. Народники вважали, що жіноча освіта повинна в основі своїй складатися зі знань, що стануть у пригоді у вихованні дітей. У 1890-х рр. питання освіти для жінок набуває ще більшого розмаху. У цей період заборона на навчання за межами дому викликає велике обурення з боку жінок, адже така заборона означатиме позбавлення будь-якої можливості життя в соціумі взагалі. «Шлях до школи пролягає вулицею» – таким було гасло народників, які заявляли про те, що з виходом на вулиці міст жінка втрапить свою святість і чистоту, які мають бути захищеними згідно із шариатом [3, с. 23].

У 1914 р. Фатма Аліє публікує статтю, у якій засуджує народників за обмеженість поглядів на роль жінки в ісламі. Вона також звинувачує їх у тому, що, прикриваючись релігією, вони насправді знищують і змінюють цінності, що містить іслам: «Жінка, яка довгий час прогиналася під ударами долі, має знайти в собі сили змінитися: із пасивної та традиційно покірної мусульманки має перетворитися на соціально активну, рішучу, здатну діяти й приймати рішення жінку в ісламі» [19, с. 245].

Як бачимо, саме в цей період жіночий рух дійшов до думки, що покірність та пасивність не є єдиними заповідями ісламу, поступово жінка виходить на передній план і намагається боротися за права, що були надані їй ще з прийняттям ісламу в XI ст.

Фатма Аліє Ханім як яскрава представниця жіноцтва переломної віхи в історії у своїх роботах активно обговорює питання ролі жінки в суспільстві, її прав і вольностей.

У статті «Жінка й іслам» та французька журналістка («“Nisvan-i İslam” ve bir Fransız Muhabbiri») (1904 р.) Фатма Аліє Ханім говорить про те, що Європа неправильно розуміє деякі релігійні заборони для жінок, зокрема заборону на намаз у мечеті щоп'ятниці разом із чоловіками, говорячи, що заборони такого плану є перепорою до віросповідання жінок. Фатма Аліє Ханім наголошує, що п'ятничний намаз, не будучи обов'язковим для жінок, призвів до традиції, за якої жінки не мають права відвідувати мечеть по п'ятницях. У продовженні статті Фатма Аліє Ханім ставить питання, чи справді певні заборони, підкріплені традиціями, є перепорою для віросповідання. Письменниця говорить, що застарілі погляди та традиції не тільки не дають змоги до виконання релігійних зобов'язань – вони є перепорою до вільного життя, не обмеженого мастьками й господарськими справами.

У статті «Суспільне виховання» («Terbiye-i İctimadiye») Фатма Аліє Ханім порушує тему пияцтва та проституції. Зокрема, наголошуючи на відсутності права жінок на працю, вона говорить про те, що жінки після розлучення чи залишившись без годувальників не мають іншого вибору, як займатися проституцією. Згідно з думкою Фатми Аліє Ханім, жінка має повне право, здобувши освіту, працювати, заробляти на життя праведним шляхом. Проте заборона освіти і праці для жінок, що має на меті охорону від зовнішніх загроз, «від загроз на вулицях міста, чомусь не захищає від проституції та голодної смерті» [15].

У статті «Наші героїчні жінки» («Kahraman kadınlarımız») Фатма Аліє Ханім наводить приклади із життя пророка. Зокрема, вона ставить у приклад тітку пророка Сафіє, яка на рівні із чоловіками брала участь у військових походах. Письменниця також говорить про те, що ще в XI ст. жінки мали право на користування холодною зброєю, володіння конем, право голосу в родині тощо. Вона також ставить за приклад захисницю пророка Мухаммеда на ім'я Несібе, яка брала участь у великій кількості битв та сприяла війську так, як могла: перев'язувала рани, допомагала пораненим залишити поле бою, приносила воду, готувала їжу. Схожі приклади історій із життя перших мусульман наведені в подальших статтях автора. Зокрема, ідеться про подвиги Хумеїє, Рефіде та Береке Аміне Ханім.

Як бачимо, Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що жінки ще в XI ст. вели активне суспільне життя. Тому заборона на освіту і працю є нічим іншим, як даниною традиціям.

У статті під назвою «Про жінку» (“Kadın Hakkinda”) Фатма Аліє Ханім говорить, що в XIII ст. широковідомими були жінки-ковалі та жінки-ремесники. Вона розповідає історію життя жінки-ковалі, на ім’я Рудейне, зброя якої була дуже відома в той час. До того ж авторка нагадує, що дружина пророка Мухаммеда була купцем, що підтверджує теорію письменниці про відсутність релігійної заборони на працю жінок.

Окрім теми жіноцтва в релігії, Фатма Аліє Ханім у своїх працях говорить про схожість між релігіями: ісламом, християнством, буддизмом та іудаїзмом. У праці «Для жінок» (“Hanımlar için”, 1911 р.) письменниця розглядає причини пролиття крові у війнах за релігію. Вона наголошує на тому, що ці релігії не є чужими. До того ж, згідно з Кораном, іслам визнає пророків (зокрема, пророка Ісуса та пророка Мусу), що були послані на землю до пророка Мухаммеда.

У частині публікації Фатми Аліє Ханім у «Газеті для жінок» торкається теми моди та традицій закритості вбрання. У статтях письменниця говорить про те, що стриманість в одязі є заповіддю Корану, жінки мають дотримуватися цієї заповіді.

Фатма Аліє Ханім говорить про те, що у виданнях Заходу активно обговорюється питання чаршафа, що, на думку того ж Заходу, є перепоною до соціальної активності жінки. Проте Фатма Аліє Ханім наголошує на тому, що мусульманська жінка не має виходити за рамки дозволеного, не має бути схожою на жінок Заходу.

У статті ««Жінка й іслам» та французька журналістка» (“Nisvan-i İslam” ve bir Fransız Muhabbiri”) письменниця активно захищає скромність в одязі мусульманських жінок та піддає критиці статтю Еміле Жульєр, яка говорить про відсутність поняття моди в Османській імперії. Фатма Аліє говорить про особливий вид моди, що базується на чаршафі та пече, які є традиційними елементами вбрання жінки [5].

Фатма Аліє Ханім у статтях «Жінки племен Персів» (“Farsi Kadim Nisvani”), «Жінки грецьких племен» (“Yunan Kadim Nisvani”), «Жіноцтво племен Давнього Ізраїлю» (“Nisvan-i Kadim Ben-i İsrail”) веде мову про традицію закривати певні частини тіла жінками. Історію покриття голови письменниця веде ще з Давньої Греції, коли жінки, входячи до храмів, вдягали хустинки. Письменниця наводить багато прикладів стосовно використання хусток у Європі та робить висновки про те, що майже в кожній культурі жінка з віком починає покривати голову. Проте автор не пояснює причину використання хустки жінками в літньому віці.

У статті «Декілька слів про іслам» (“Eslaf-i İslam”) письменниця згадує про заповіді, що були послані пророку Мухаммеду, які пов’язані з культурою жіночого вбрання. До того ж Фатма Аліє Ханім наводить низку прикладів, пов’язаних з одягом. Так, коли дочка Абубекіра мала за звичку влягтися досить відкрито, пророк Мухаммед зауважив, що жінка не має вдягати тонке вбрання, а також має закривати все тіло, окрім лиця та зап’ясть.

У публікації під назвою «Суспільне виховання» (“Terbiye-i İctimadiye”) Фатма Аліє Ханім говорить про те, що між чаршафом і пече та відсутністю світського життя в жінок немає жодного зв’язку та не вбачає це перепоною до ведення активного суспільного життя жінкою: «Ви думаєте, що якщо Європа нас прохатиме зняти шалі з голів, то ми просто зніmemo їх? Яка ж велика помилка!» [17, с. 745].

Фатма Аліє Ханім говорить, що коли б жінкам надали право зняти чаршаф, то лише невелика частка зняла б. Для

письменниці, яка неухильно дотримувалася законів шариату та вибудовувала нову мораль жіноцтва, користування чаршафом є заповіддю Аллаха, що не може бути скасована.

У статті «Для жінок» (“Hanımlar için”) письменниця говорить про те, що пече¹ є радше даниною традиціям, ніж заповіддю Корану. Авторка наголошує на тому, що поняття «пече» було запозичено з арабської культури. До того ж Фатма Аліє Ханім підкреслює, що жінки мають повне право не використовувати пече. До речі, про цей елемент одягу не йдеться в Корані. Письменниця також говорить про тиск із боку суспільства й про те, що жінки, хоч і бажають позбавитися від пече, не можуть цього зробити через соціальний тиск. До того ж письменниця говорить про чаршаф, який довгий період часу вважався невід’ємною частиною гардеробу мусульманської жінки. Фатма Аліє Ханім наводить інші приклади верхнього одягу для мусульманок, які вважає більш актуальними для використання, як-от: ферадже² та яшмак³.

Фатма Аліє Ханім у 183 випуску «Газети для жінок» розповідає власну історію про те, що у тринадцять років вона була змушена вдягнути хустку. Проте письменниця наголошує, що хустка не є перепоною на шляху до отримання знань. Так, юна письменниця й надалі продовжувала займатися із приватним учителем, лише накинувши хустку на голову.

У статтях, що виходять друком навесні 1898 р., Фатма Аліє Ханім порушує питання культури вбрання османських жінок. Авторка критикує використання жінками надмірної кількості одягу. Варто зазначити, що в досліджуваний період у народі існувало повір’я: чим більше жінка вдягне на себе, тим більше вона отримає севаб⁴. «Жінка, виходячи на вулицю, не має вдягати декілька спідниць та підв’язувати їх до купи шаллю, навіть більше, жінці зовсім не обов’язково вдягати поверх спідницю ще й шаровари. Через велику кількість одягу змінюється не тільки жіночий силует, що робить її схожою на цибулю, до того ж змінюється її хода. Хода османських жінок є дуже особливою, вона плавно перекочується з боку в бік, вицокуючи взуттям» [10, с. 193].

Необхідно наголосити на тому, що в епоху Танзимату постійно порушується питання, яким же має бути одяг для жінки. У «Газеті для жінок» дотримуються того, що жінка має залишатися скромно вдягненою й не має намагатися бути схожою на європейок. Проте журнали «Ічтіхад» (“İctihad”), «Себіллурашад» (“Sebülreşad”) говорять про те, що жінка має звільнитися від чаршафа і таким чином стати на шлях модернізації. Фатма Аліє Ханім говорить про те, що жінка, звільнившись від чаршафа, не зможе в одну мить стати модерною тому, що поняття модерності включають у себе освіченість, соціальну активність та право на самовираження.

Висновки. Публікації Фатми Аліє Ханім на сторінках періодичного видання «Газети для жінок» є важливими джерелами для характеристики й аналізу турецького жіночого руху XIX ст. Перу автора належать більш ніж сорок статей у першому жіночому виданні під назвою «Газета для жінок», у яких вона намагається звернути увагу читачок на актуальні проблеми того часу, прагне розповісти читачам про значущість ролі традицій у культурі.

¹ Схожий на шаль жіночий головний убір із товстої тканини темного кольору, що закриває підборіддя та губи і своєю довжиною сягає талії.

² Жіночий довгий плащ із цупкої тканини.

³ Жіночий платок із легкої тканини, що закриває рот та підборіддя.

⁴ Діяння та справи, гідні Аллаха.

Письменниця, спираючись на Коран та закони шаріату, намагається показати, що деякі із традицій є досить застарілими і не мають релігійного підтексту, тому можуть бути скасовані. Фатма Аліє Ханім піддає критиці традицію заборони бачитися молодим до весілля, заборону на розлучення, традицію полігамії, заборону права на навчання тощо. Автор наголошує на тому, що саме застарілі традиції гальмують розвиток жінки, створюють перепони до визнання жінками власного «Я».

Фатма Аліє Ханім також у своїх працях активно порушує питання релігії у зв'язку із проблематикою жінок того часу. Письменниця критикує заборону на освіту та працю жінок, а також говорить про відсутність суспільного життя для жінки. Причиною цих проблем автор бачить не релігійні заповіді, не закони шаріату, а застарілі суспільні традиції, що мають бути змінені чи знищені як такі, що не мають релігійного підґрунтя й не відповідають сучасним потребам жіноцтва.

Фатма Аліє Ханім у своїх публікаціях торкається теми чаршафа та пече в культурі Сходу. Вона нещадно критикує видання Заходу, згідно з матеріалами яких в Османській імперії не існує моди. Письменниця пояснює, що мода в мусульманському світі існує, проте вона відрізняється від моди Заходу, тому що мусульманки мають передусім дотримуватися заповідей, прописаних у Корані. До того ж автор у своїх працях підкреслює, що не чаршаф та пече є перепонами до соціального життя жінок. Причиною даної проблеми є застарілі традиції та звичаї суспільства. Фатма Аліє Ханім наголошує, що лише за зміни застарілих поглядів на проблеми жіноцтва можна буде досягти поставленої мети, дозволити жінці стати «видимою» у суспільстві.

Фатма Аліє Ханім є справжнім новатором свого часу. Письменниця у своїх роботах не тільки висвітлює найболючіші питання жіноцтва, вона також намагається знайти шляхи вирішення актуальних проблем. Метою Фатми Аліє Ханім є здобуття жінками всіх прав та вольностей, що були надані з появою Корану, проте забуті чи трактовані неправильно. Письменниця намагається переконати читача, що саме традиції та старомодний погляд на жіноцтво є найбільшою перепорою на шляху до соціалізації жінки.

Література:

1. Abadan Nermin. Toplumsal Değişme ve Türk Kadını. *Türk Toplumunda Kadın*. 1982. Sayı 2. C. 8–32.
2. Afetinan A. Kadın Hakları. Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İktisat Fakültesi Dergisi. 1981. Cilt 2. Sayı 2. C. 45–50.
3. Aksit Elif Ekin. Kızların Sessizliği-Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi. İstanbul : İletişim Yayınları, 2012. 148 c.
4. Aliye Fatma. Arap Kadınları. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 83. C. 1–3.
5. Aliye Fatma. Nisvan-ı İslam ve Bir Fransız Muharriri. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 91. C. 5–6.
6. Aliye Fatma. Başlıksız. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 31. C. 1–2.
7. Aliye Fatma. Eslaf-ı Nisvan: Yunan Kadimi Nisvanı. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 83. C. 2–3.
8. Aliye Fatma. Eslaf-ı Nisvan. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 82. C. 1–3.
9. Aliye Fatma. Hanımlar İçin. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 8. C. 146–147.
10. Aliye Fatma. Hanımlar İçin. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1898. Sayı 10. C. 192–193.

11. Aliye Fatma. Kadın Nedir. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1917. Sayı 21. C. 417.
12. Aliye Fatma. Kadınlar Hakkında. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1915. Sayı 13. C. 66–67.
13. Aliye Fatma. Kahraman Kadınlarımız *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1915. Sayı 12. C. 66–67.
14. Aliye Fatma. Madam Montagu. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1896. Sayı 5. C. 2–4.
15. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 8. C. 113–115.
16. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1909. Sayı 9. C. 114–118.
17. Aliye Fatma. Terbiye-i İctimadiye. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1910. Sayı 10. C. 738–742.
18. Aliye Fatma. Zevce. *Kadınlara Mahsus Bir Gazete*. 1898. Sayı 83. C. 3–4.
19. Berkes Niyazi. Türkiye’de Çağdalaşma. İstanbul : Bilge Sanat Kültür, 2000. 410 c.
20. Dökmen Y. Zehra. Toplumsal Cinsiyet (Sosyal Psikolojik Açıklamalar). İstanbul : Remzi Kitapevi, 2009. 240 c.
21. Yeğenoğlu Meyda. Sömürgeci Fantaziler (Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark). İstanbul : Metis Yayınları, 2003. 195 c.
22. Zifli Madeline C. Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları. Ankara : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009. 202 c.

Demirezen I. Description of women’s problems in publications of Fatma Aliye Hanım

Summary. The article is devoted to the study of the uprising and deployment of the women’s rights movement in the Ottoman Empire through the lens of XIXth century Turkish women’s literature.

A number of publications by Turkish authors of the Tanzimat era on the issue of women’s rights and freedoms, including education and employment issues that preceded Fatma Aliye Hanım’s journalistic activity, were analyzed. The prerequisites for actualization of the “women’s issue” among the intelligentsia, the first periodicals that had been published and were popularizing this issue among a wide range of readers are outlined. The basic problems of womanhood, which were raised in the articles of the author, published on the pages of the “Newspaper for Women” of the 1896–1910-s, including questions concerning religion, beliefs, traditions and customs, reflecting on the subject of philosophy and science were formed and distinguished.

The work is based on a study of the writer’s views on religion, which, being based on the Qur’an, analyzes and rejects a number of prohibitions, considering them rather tardy than in accordance with Shariah Law, and thus tries to show that prohibition of stufing, pursuing an active social life, marriages of their choice, the right to divorce and impose the need to dress the furnace and sheet, the continuation of the polygamy tradition are not only obsolete, but also have no religious connotation, so they can be revised and rejected. In publications of Fatma Aliye, the traditional view of society on the problems of womanhood, which sees the root cause and obstacles to recognizing women as their own self, is out of date. However, unlike the reformist European movements of womanhood, the author sees the solution to the women’s issue of the Ottoman Empire in the treatment and innovative interpretation of the laws of Shariah and the dogmas of Islam.

Key words: Turkish literature of Tanzimat period, Turkish feminist movement, women’s issue, Fatma Aliye Hanım’s publicism.